

Ніна Батечко
(Київ, Україна)

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ: ПРІОРИТЕТНІ ЗАВДАННЯ АДАПТАЦІЇ ТА ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

Розглянуто сучасні тенденції розвитку вищої освіти України в контексті адаптації до Болонського процесу. Проаналізовано динаміку змін у сфері вищої освіти, пов'язаної із впровадженням вимог Болонського процесу. Досліджено суперечності впливу "болонізації" на національну систему вищої освіти та визначено стратегічні завдання її модернізації.

Ключові слова: *Болонський процес, вища освіта, модернізація, євроінтеграція.*

Modern trends of higher education in Ukraine are revealed in the context of adaptation to the Bologna process. Dynamics in the sphere of higher education is analyzed in connection with the requirements for the implementation of the Bologna process. The contradictive influence of "bolonization" upon the national system of higher education is investigated and the tasks for its modernization are defined.

Keywords: *Bologna process, higher education, modernization, eurointegration.*

Постановка проблеми. Вища освіта є системою, що розвивається. Кожне нове століття - досягнення науки й суспільної практики формують щодо неї низку вимог, відповідь на які викристалізовується в головних напрямках розвитку вищої освіти, які послідовно змінюються протягом років, десятиріч, століть. Зрозуміло, що цей процес не може відбуватися самовільно. Його основою є ґрунтовні прогностично-аналітичні напрацювання вчених і педагогічних працівників, діячів науки та культури, державотворців, політиків викладачів і студентів [1].

Інтеграція вітчизняної освіти в Європейський простір стала рушійною силою реформування вищої освіти. Концепція модернізації вищої освіти в Україні передбачає докорінний перегляд і створення програми її зближення з європейським освітнім і науковим простором. Запорукою цього процесу виступає збереження здобутків національної системи освіти з одночасним урахуванням світових освітніх тенденцій, зокрема, Болонського процесу.

Україна приєдналася до Болонського процесу в травні 2005 року. Зауважимо, що до «болонізації» системи вищої освіти ставлення неоднозначне: від захоплення до нищівної критики, від поміркованої зваженості й прагматизму до неприйняття її засад узагалі [5].

Аналіз останніх публікацій. Значний внесок у висвітлення та розуміння основних положень Болонської декларації та їх адаптацію до вітчизняної вищої освіти зробили В. Г. Кремень, В. П. Андрущенко, М. З. Згуровський, В. С. Журавський, В. В. Грубінко, Я. Я. Болубаш та інші науковці. Актуальними є й позиції зарубіжних дослідників, які висвітлюють специфіку реалізації Болонського процесу в освітньому просторі західноєвропейських країн, США та Росії. Серед них звернемо увагу на праці Б. Брок-Уотне, Г. Веррі, Т. Р. Джонса, З. Соріна, Д. Капогроссі, В. Касевича, А. Козмінські, Ван дер Венде та інших.

Довкола цього питання й тепер тривають дискусії, висловлюються різні думки та погляди щодо майбутнього вітчизняної освіти.

Останнє спонукало до формування мети дослідження.

Мета написання статті полягає у здійсненні комплексного аналізу сучасного стану адаптації вищої освіти України до Болонського процесу та вивчення суперечностей впливу «болонізації» на реформування вищої школи.

Виклад основного матеріалу. Під Болонським процесом науковці та освітяни розуміють процес об'єднання Європи, який супроводжується формуванням спільного освітнього й наукового простору та розробленням

єдиних критеріїв і стандартів. Цей інтеграційний процес має дві складові: формування співдружності провідних європейських університетів під егідою документа, що отримав назву Magna Charta Universitatum (Велика Хартія Університетів), та об'єднання національних систем освіти і науки в європейський простір з єдиними вимогами, критеріями й стандартами [12: 17].

Як зазначає В. П. Прокоп'єв, саме освіта є мостом між минулим і майбутнім, між минулим, яке спирається на стійкі ментальні цінності, й майбутнім, що ґрунтується на визнанні пріоритету загальнолюдських цінностей. Саме освіта є способом трансляції соціокультурного досвіду з покоління в покоління, суспільним інститутом успадкування культури, мистецтва, науки, духовності, моралі [10]. І якщо основні принципи Болонського процесу розглянути з цих позицій, то можна досягти конкретних успіхів у модернізації вітчизняної системи вищої освіти.

На думку В. П. Андрущенка, саме Болонський процес є лейтмотивом поточного десятиріччя у розвитку освіти. Тому нині для наукового пошуку у цьому контексті актуальним є вивчення порівняльних характеристик національних систем освіти, створення єдиної нормативно-правової бази, яка б регулювала процеси в європейському культурному просторі, роз'яснення одне одному власних національних освітніх традицій, забезпечення їх ефективної взаємодії на основі взаємодоповнення. Потребують глибокого дослідження такі питання, як: запровадження кредитно-модульної системи навчання, академічна мобільність викладачів і студентів, забезпечення рівного доступу всім громадянам до якісної освіти, освіта протягом життя, взаємозв'язок системи «освіта – наука – практика – виробництво» та ін. [1].

М. З. Згуровський розцінює Болонський процес, як інструмент гармонізації нашої системи освіти з європейською, що вимагає вирішення глибоких, хоч і традиційних проблем [4]. Вони пов'язані з оновленням змісту освіти й з вдосконаленням її методології відповідно до суспільних та

технологічних перетворень, які відбуваються як у нашій країні, так і світі в цілому.

Погоджуємося з І. В. Морозом у тому, що не можна зводити всі реформи в освіті до Болонського процесу. Україна повинна мати власну національну освітню політику й паралельно з участю в Болонському процесі формувати свою специфічну систему освіти, виходячи із внутрішніх потреб й орієнтуючись на світові тенденції [8].

К. В. Корсак акцентує увагу на проблемі появи в освітній сфері надто великого комплексу міфів, що ставлять під сумнів вже проголошені концепції розвитку освіти України найближчим часом, а також очікувані результати від участі в Болонському процесі [6].

Як зазначає В. П. Андрущенко, публікації з проблем розвитку освіти в контексті Болонських декларацій багато в чому дублюються. І це закономірно, адже вони вже перейшли рубікон теорії й розгортаються в практичній площині, актуалізуються на рівні впровадження в практику національних освітніх систем [1]. Тому першочерговим завданням вітчизняної освіти є не сліпе копіювання болонських принципів, не категорична відмова від них, а розумний компроміс – дослідження детермінуючих факторів і можливих ризиків, суперечностей та їх уникнення для модернізації освіти України.

Логічним є запитання: що отримала Україна, приєднавшись до Болонського процесу, і які перспективи відкриваються перед освітянською громадою і суспільством?

Г. І. Калінічева виділяє сім основних позитивних аспектів "болонізації" вищої освіти України [5].

По-перше, соціально-економічні й політичні зрушення в суспільстві на тлі глобалізаційних викликів часу детермінують необхідність вчасної модернізації системи вищої освіти. Задля розпізнавання національної системи в європейському просторі Україна вимушена здійснювати глибинні освітні реформи.

По-друге, Болонський процес відкриває можливості розбудови інноваційної моделі вищої освіти, яка була б здатна не тільки адекватно реагувати на виклики часу, а й працювати на перспективу, закладаючи підвалини соціального поступу. Входження України до європейського освітнього простору прискорює перехід від освітньої моделі індустріального суспільства до моделі освіти суспільства інформаційного.

По-третє, прийняття зручної та зрозумілої градації дипломів і кваліфікацій, запровадження двоступеневої структури вищої освіти, використання єдиної системи кредитних одиниць (ECTS) розширюють можливості випускників вищих навчальних закладів самореалізовуватися в професійній галузі в будь-якій із європейських країн.

По-четверте, важлива якісна перевага долучення до європейського освітнього простору – активна академічна взаємодія людей, вищих навчальних закладів та держав, що забезпечує мобільність студентів, викладачів, дослідників та адміністративного персоналу.

По-п'яте, «болонізація» навчального процесу у вищих навчальних закладах України має сприяти студентському самовиявленню, що здебільшого забезпечується золотою тріадою – мобільністю, привабливістю, працевлаштуванням.

По-шосте, конкурентоспроможність фахівця на ринку праці можуть забезпечити лише висока якість здобутої освіти, постійне самовдосконалення людини й навчання протягом усього життя.

По-сьоме, актуальним завданням європейської освіти є обов'язкова тісна взаємодія навчального процесу та науки у вищих навчальних закладах, необхідність залучення талановитої студентської молоді до науково-дослідної діяльності, формування наукового потенціалу в університетському середовищі.

О. Д. Джура розглядає сучасні загальноцивілізаційні тенденції розвитку як системоутворювальний вплив на реформування системи освіти України [3]. Зокрема перехід до динамічної ступеневої системи підготовки

фахівців надасть змогу особистості здобути певний освітній та кваліфікаційний рівень за бажаним напрямом відповідно до здібностей та забезпечить її мобільність на ринку праці. Реформи спонукатимуть до формування оптимальної мережі навчальних закладів, які за формами, програмами, термінами навчання і джерелами фінансування задовольнятимуть інтереси особи та потреби кожної людини й держави в цілому. Спостерігається підвищення освітнього та культурного рівня суспільства, створення умов для навчання впродовж усього життя. І, нарешті, процеси євроінтеграції підносять освіту України до рівня розвинутих країн Європи, й саме Болонський процес є реальним проявом трансформаційних процесів в українській освіті.

Зауважимо, що з огляду на вищезазначене, було б помилково вважати адаптацію системи вищої освіти України простою справою. Адже сучасна спільнота, інтегруючись до європейського освітнього простору, дещо ризикує перед майбутніми поколіннями: ідеалізація та формальний підхід до Болонських домовленостей може нашкодити національній системі вищої школи.

Як вже зазначалось вище, нас повинні «стримувати» «національні інтереси» в галузі освіти. Абсолютне копіювання системи моделей підходів і принципів, прийнятих на Заході, чи ж, навпаки, опора лише на власні традиції та здобутки? Риторичне запитання – чи не так? Однак, воно було надзвичайно важливим і кілька років після зародження процесів євроінтеграції в освіті і не втратило своєї актуальності і сьогодні, коли ми вже можемо говорити про їх наслідки. Очевидно, що вибір між крайніми позиціями не є найкращим вирішенням проблем. Альтернатива, на наш погляд, полягає в гармонійному поєднанні набутого вітчизняного досвіду, запозиченні кращих зразків міжнародного, зокрема європейського. До речі, у багатьох європейських документах щодо розвитку вищої освіти зазначається, що університети значною мірою повинні зберігати власні традиції, надбання, досвід. Тому йдеться не про пряме запровадження закордонного досвіду в

навчальний процес вищих навчальних закладів України або ж так званої «Болонської системи організації навчального процесу», якої власне не існує.

З іншого боку, не можна відділяти процес адаптації вітчизняної вищої освіти до Болонського процесу від загального процесу інтеграції України в Європейське співтовариство. Так, інтеграція в Європу означає більшу відкритість національної освіти й економіки та потужної конкуренції з боку вищих навчальних закладів, освітніх установ, організацій і підприємств Європейського союзу.

Однак, незважаючи на вище наведені кроки, зроблені Україною для адаптації національної освіти до Болонського процесу, є деякі проблеми та суперечності у контексті входження України до європейського освітнього простору.

Проблемою, яка потребує нагального вирішення, є диспропорція між ступенем підготовленості системи вищої освіти України до неформального переходу на принципи Болонського процесу та вимогами, на яких він ґрунтується. Саме такий перехід під час розгляду процесу входження України до європейського освітнього середовища, на нашу думку, є більш конструктивнішим, аніж пояснення всіх складнощів модернізаційного поступу простим небажанням або інертністю професорсько-викладацького складу.

Зауважимо, що у національній вищій школі не завжди є розуміння стратегічної мети Болонського процесу, його пріоритетів, а головне - не має чіткого усвідомлення власного місця в ньому, а також програми конкретних дій входження України у європейський освітній простір.

Необхідне також розуміння усіма учасниками навчально-виховного процесу у вищій школі України того, що Болонський процес не передбачає уніфікації змісту освіти і нівелювання національних особливостей освітніх систем країн-учасниць. Кожна країна повинна зберегти національну самобутність та надбання у змісті освіти і підготовці фахівців, гармонійно

поєднуючи їх з інноваційними прогресивними підходами до організації вищої школи, властивими європейському простору вищої освіти.

Говорячи про сучасні тенденції адаптації Болонського процесу в Україні, не можна обминути загальносвітові тенденції у сфері вищої освіти. Вважаємо, що Болонський процес варто розглядати як наслідок процесів глобалізації та євроінтеграції з усіма його суперечностями та недоліками.

Болонською декларацією зацікавилися країни Латинської Америки та інші. Це є свідченням привабливості нової європейської вищої освіти. Декларація також має значний вплив на країни, що не є учасниками Болонського процесу.

Однак, як стверджують аналітики, нині ще існує розрив між освітніми системами країн Євросоюзу, Японії, США. Про це свідчать: дефіцит інвестицій у людський капітал, недостатня кількість громадян із вищою освітою, мала кількість тих, хто бажає навчатися у вищих навчальних закладах Європи [2].

Зауважимо, що в системі вищої освіти спостерігаються загальноосвітні тенденції, які певною мірою суперечать євроінтеграційному курсу. Серед них варто вказати на нову парадигму вищої освіти, що зорієнтована не на кваліфікацію спеціаліста, а на його компетентність. Останнє ускладнює узгодженість прагматичної спрямованості європейської освіти з курсу на скорочення термінів навчання.

Реалізації цілей Болонської конвенції загрожують також такі явища, як: занадто високий показник шкільної неуспішності, недостатньо високий рівень кваліфікації вчителів, низька участь жінок у технологічних та математичних напрямках, високий відсоток (20%) осіб, які не мають ключових компетентностей, недостатня активність громадян у неперервній освіті.

Привертає увагу побоювання масового відтоку висококваліфікованих професіоналів – «відтік мізків». Тому в матеріалах міжнародних освітніх організацій не раз наголошувалося на необхідності стримувати цей процес, оскільки він позбавляє країни, що пережили перехідний період,

висококваліфікованих спеціалістів, які потрібні для прискорення їхнього соціально-економічного розвитку.

Як примирення між різними «за» і «проти» долучення до Болонського процесу можна вважати положення про необхідність поміркованого й зваженого впровадження міжнародних освітніх стандартів зі збереженням національних освітніх традицій. З огляду на вище викладене, ми поділяємо погляд В. Г. Кременя, М. Б. Полякова та багатьох інших фахівців у тому, що в реалізації Болонського процесу має домінувати ідея гармонізації, зближення, а не уніфікації [7; 9].

Для ефективного запровадження основних аспектів Болонської конвенції освітня політика країн європейського співтовариства повинна враховувати засади загальності освіти, неперервності освіти, цілісності та диференціації освітньої системи.

Також істотними вважаються гнучкість і мобільність освіти, гуманізація вищої школи, поєднання освітніх реформ зверху й інновацій знизу, децентралізація вищої освіти, економічність та оптимальність рішень з урахуванням стратегічних перспектив розвитку й ефективності галузі вищої освіти.

Ідея європейської інтеграції, яка охоплює дедалі ширші сфери життєдіяльності держав і суспільств, стає вирішальним чинником у зближенні освітніх систем і розробленні європейських освітніх стандартів.

Одним з об'єктивних обмежень інтеграції української системи вищої освіти у європейський простір є невизначеність перспектив та принципів взаємовідносин України та ЄС. Незавершеність адаптації національного законодавства до стандартів європейського права, а також неготовність європейських країн та ЄС до ліквідації міграційних перешкод для громадян України суперечать принципу мобільності у Болонському процесі і не дозволяють повною мірою реалізувати його в Україні.

Зважаючи на вищеприведене, зазначимо, що «державна та освітянська політика мають бути спрямованими на вирішення актуальних проблем і

першочергових та невідкладних задач, які б не лише сприяли успішній інтеграції України у європейський простір вищої освіти, але й нівелювали потенційні негативні наслідки для нашого суспільства у результаті Болонського процесу» [11].

Висновки. На наш погляд, Болонський процес варто розглядати у контексті модернізації вищої освіти України, оскільки вона своєю проблематичністю й цілями виходить за його межі. Отже, участь України у Болонському процесі потребує системної реорганізації національної вищої школи з акцентуванням уваги на проблемних стратегічних напрямках, таких як:

- завершення розробки та прийняття законодавчо-нормативної бази реформування національної вищої освіти відповідно до зобов'язань України як країни-учасниці Болонського процесу;
- оптимізація мережі вищих навчальних закладів України;
- створення відповідно до європейських стандартів системи якості вищої освіти;
- реалізація комплексного підходу до запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах;
- державні гарантії і фінансове забезпечення мобільності студентів та професорсько-викладацького складу в міжнародному освітньому просторі;
- розвиток соціального виміру Болонського процесу в напрямі забезпечення доступності вищої освіти всім верствам населення, а також впровадження принципу освіти протягом життя, освіти дорослих та неперервної професійної освіти.

Зауважимо, що модернізація вищої освіти відповідно до вимог Болонського процесу - це нова філософія освітньої діяльності, яка потребує нового, інноваційного мислення, нових принципів організації навчального

процесу, нових взаємовідносин між науково-педагогічними працівниками та студентами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Філософія освіти в постболонському просторі / В. Андрущенко // Вища освіта України.– 2006. – №1.– С. 5-6.
2. Василюк А. Освітня політика Європейського Союзу / А.Василюк // Шлях освіти.– №3. – 2007. – С. 13 – 17.
3. Джура О. Болонський процес як прояв модернізації освіти / О. Джура // Вища освіта України. – 2008. – №4. – С. 58-64.
4. Згуровський М.З. Болонський процес: головні принципи та шляхи структурного реформування вищої освіти України / М.З. Згуровський. - К.:Вид-во НТУУ «КПІ», 2006. - 544с.
5. Калінічева Г. Євроінтеграційний поступ системи вищої освіти України: нові можливості чи нові проблеми? [Електронний ресурс] / Г. Калінічева. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1594>. – Назва з екрану.
6. Корсак К. Множинність міфів у освітньо- науковій сфері та їхній негативний вплив на планування змін та інновацій / К. Корсак // Вища освіта України. – 2007.– №2. - С. 30 – 35.
7. Кремень В. Г. Болонський процес: зближення, а не уніфікація /В.Г.Кремень // Дзеркало тижня. –2003. – № 48 (473). – С. 15.
8. Мороз М. Болонський процес – це конкретні рішення та дії / М. Мороз // Вища освіта України.– 2005.– №1(15).– С. 29-36.
9. Поляков М. Болонський процес: зближення, а не уніфікація /М.Поляков // Вища освіта України. – 2004. – №2. –С. 47-50.
10. Прокопьев В. П. Болонський процесс и проблемы изучения региональной культуры [Електронний ресурс]. /В.П. Прокопьев. – Режим доступу: <http://ecl. / НТМ – page/ news/ konferen/ html/p/Prokopiev-2. htm>. – Назва з екрану.

11. Рябченко В. І. Номінальна вища освіта як проблема забезпечення реальної компетентності у сучасному українському соціумі / В.І. Рябченко // Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України: Матеріали методологічного семінару. - К.: Педагогічна думка. - 2009. – С.45-67.
12. Янковський В. В. Болонський процес: шляхом європейської інтеграції / В.В. Янковський // Дзеркало тижня. – 2003.– № 40. – 18-24 жовтня. – С. 17.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

*Батечко Ніна Григорівна – кандидат фізико-математичних наук
Національний університет біоресурсів і природокористування України
доцент кафедри вищої та прикладної математики*